

5 Valtioneuvoston koulutusta ja lapsi- ja nuorisotyötä ohjaavat politiikkaohjelmat

5.1 Johdanto

Ratifioidessaan kansainvälisiä ihmisoikeusso-
pimuksia valtiot sitoutuvat toimeenpanemaan
niihin sisältyvät velvoitteet kansallisella tasol-
la. Miten tämä tapahtuu, on valtion omassa
harkintavallassa, mutta usein se edellyttää niin
lainsäädännöllistä kuin sitä toimeenpanevaakin
poliittista ja hallinnollista ohjausta ja ohjeistusta
eri tasoilla. Ihmisoikeuskasvatusta koskevan
julistuksen (UN Declaration on Human Rights
Education) johdanto-osassa vahvistetaan
kansainvälisiin sopimusvelvoitteisiin viitaten
valtioiden velvollisuus taata, että koulutuksen
tavoitteena on ihmisoikeuksien ja perusvapa-
uksien toteutumisen vahvistaminen. Artiklan
7(1) mukaan valtioilla ja asianomaisilla viran-
omaisilla on ensisijainen vastuu ihmisoikeus-
kasvatuksen ja koulutuksen edistämisestä ja
turvaamisesta, ja tämän velvoitteen toimeenpa-
nosta tulee huolehtia *kaikin käytettävissä olevin
keinoin mukaan lukien lainsäädäntö, hallin-
nolliset toimenpiteet ja politiikat* (artikla 7[3]).
Edelleen artiklan 8(1) mukaan valtioiden tulisi
politiikkojen ja strategioiden lisäksi kehittää eri
tasolla tarvittavia ohjelmia ja toimintasuunni-
telmia ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen
toimeenpanemiseksi, kuten integroimalla
ihmisoikeuskasvatus koulujen ja koulutusten
opetussuunnitelmiin.

Lainsäädännön jälkeen korkeimman tason
ohjaavana viitekehyksenä toimivat laajat poli-
tiikkaohjelmat ja strategiat, jotka asettavat ta-
voitteita eri hallinnonaloille tai poikkialhallin-

lisesti toimeenpantaviksi ja ohjaavat alueellisen
ja paikallisen tason ohjelmatyötä ja toimeen-
panoa. Seuraavassa tullaan tarkastelemaan
sitä, miten ihmisoikeuskasvatus- ja koulutus on
huomioitu valtioneuvoston koulutuksen ja lapsi-
ja nuorisotyön alueen keskeisissä poikkialhallin-
nollisissa politiikkaohjelmissa.

Ihmisoikeuskasvatusta koskevaan julistuk-
seen sisältyvään määritelmään nojaten pyritään
vastaamaan kysymyksiin siitä, onko mainituissa
ohjelmissa huomioitu:

- Ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus sinänsä
- Yksittäisiä ihmisoikeusteemoja koskeva kas-
vatus ja -koulutus
- Ihmisoikeusarvot ja -periaatteet
- Ihmisoikeuksia kunnioittava toimintaympä-
ristö
- Voimaantuminen vaatimaan ja puolustamaan
ihmisoikeuksia

Tarkastelun kohteena ovat ensisijaisesti Lapsi-
ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma (LANU-
KE, 2012-2015) ja Koulutuksen ja tutkimuksen
kehittämissuunnitelma (KESU, 2011-2016).
Näiden lisäksi huomioidaan Hallitusohjelma
(Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma,
22.6.2011), Kansallinen perus- ja ihmisoike-
ustoimintaohjelma (2012-2013) ja Sisäisen
turvallisuuden ohjelma (2012-2015) sekä
temaattisesti relevantit tasa-arvo selonteko
(VNS 7/2010), tasa-arvo- ohjelma (2012-2015),

demokratian edistämistä koskeva periaatepäätös (4.2.2010), demokratiakasvatusselvitys (OKM 2011), kansainvälisyyskasvatusta koskeva ohjelma (Kansainvälisyyskasvatus 2010) ja Lapsen oikeuksien viestintästrategia (2010), joista viimeksi mainittu on valmistunut OKM:n työryhmämuistiona, mutta jota toteutetaan poikkihallinnollisesti ja joka on sisällöltään po. teeman näkökulmasta erityisen merkityksellinen. Tässä yhteydessä on syytä huomioda, ettei Suomessa ole valmisteltu yleistä ihmisoikeuskasvatusta tai -koulutusta koskevaa strategiaa tai toimintaohjelmaa, kansainvälisten ihmisoikeuskasvatustohjelmien suositusten mukaisesti (Ks. World Programme for Human Rights Education, tai aiempi World Decade for HRE 1995–2004).

5.2 Hallitusohjelma

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen 22.6.2011 hyväksytyssä hallitusohjelmassa köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentäminen määritellään yhdeksi ohjelman kolmesta keskeisestä painopistealueesta. Hallitusohjelmaan on myös kirjattu tavoite vahvistaa kansanvaltaa ja ihmisoikeuksien kunnioittamista. Ihmisoikeuksien edistäminen määritellään myös hallituksen ulkopoliittiseksi ja EU-poliittiseksi tavoitteeksi. Ihmisoikeusnäkökulmasta erityisesti merkillepantavaa on ohjelmaan kirjattu Suomen ensimmäisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman laatiminen (ks. tästä ohjelmasta tarkemmin alla, kappaleessa 3).

Ihmisoikeuskasvatusta ja/tai -koulutusta ihmisoikeusnormit ja -mekanismit sisältävänä koulutuskokonaisuutena tai ihmisoikeustietoisuuden tai -osaamisen vahvistamista tavoitteena ei hallitusohjelmaan sisälly. Ihmisoikeudet arvoina luvataan kuitenkin huomioda koulutuspoliittisissa tavoitteissa, ja koulutus- ja kulttuuripolitiikan tarkoituksiksi määritellään taata kaikille, syntyperän, taustan ja varallisuuden rajoittamatta yhtäläiset mahdollisuudet ja oikeudet sivistykseen, laadukkaaseen maksuttomaan koulutukseen sekä täysivaltaisen kansalaisuuden edellytykset, siten syrjimättömyysperiaatetta kunnioittaen.

Kaikessa koulutuksessa, tieteessä, kulttuurissa, liikunnassa ja nuorisotyössä on lisäksi toteutettava yhdenvertaisuusperiaatetta. Myös tavoitteet sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi tullaan hallitusohjelman mukaan sisällyttämään kasvatus- ja koulutuspoliittiseen suunnittelu- ja kehittämistyöhön. Edelleen, rasisminvastaisuutta luvataan edistää koulutuksen keinoin.

Ihmisoikeusarvoja ja -periaatteita kunnioittavan toimintaympäristön vahvistamisen, mutta myös voimaantumisen näkökulman voi nähdä sisältyvän ohjelmaan kirjattuihin opiskelijahuollon kehittämistavoitteisiin, joilla pyritään ehkäisemään syrjäytymistä, mm. moniammatillisen oppilashuollon, erityis- ja tukiopeutuksen, tehostetun koulukiusaamisen vähentämisen ja järjestelmällisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön keinoin. Lisäksi demokratiakasvatuksen vahvistaminen erityisesti oppilaitoksissa on kirjattu hallitusohjelmaan erilliseksi tavoitteeksi. Opetukseen tullaan tämän tavoitteen mukaisesti lisäämään sisältöjä ja toimintatapoja, jotka tukevat osallistumista, vaikuttamismahdollisuuksia sekä politiikan ja yhteiskunnallisen lukutaidon kehittymistä - elementtejä, jotka tukevat myös ihmisoikeuksia kunnioittavan toimintaympäristön tavoitteita. Demokratiakasvatusta ei kuitenkaan lähestytä oikeusperustaisesta näkökulmasta.

Nimenomaisiksi ihmisoikeuskoulutusta koskeviksi tavoitteiksi hallitusohjelmassa on kirjattu ainoastaan tavoite vahvistaa maahanmuuttajien tietoisuutta suomalaisen yhteiskunnan toiminnasta ja perusoikeuksista kotoutumiskoulutuksessa sekä Koulutuksen työelämäyhteyksiä alainen tavoite vahvistaa tietoa kansalaisen, työntekijän ja yrittäjän oikeuksista ja velvollisuuksista antavaa työelämä- ja yrittäjyyskasvatusta kaikilla koulutusasteilla, sen kansalaisten ja työntekijöiden oikeustietoisuutta vahvistavien tavoitteiden osalta.

5.3 Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma

Suomen ensimmäinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma (2012–2013) hyväksyttiin

22.3.2012. Toimintaohjelma on merkittävä ja pitkään odotettu askel kohti ihmisoikeuksien kokonaisvaltaisempaa ja systemaattisempaa huomioimista julkishallinnossa. Toimintaohjelman tarkoituksena on määrittää konkreettisia hallituksen perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvollisuutta, tehostaa yksilön oikeuksien toteutumista ja luoda menettely, jolla perus- ja ihmisoikeustilannetta seurataan systemaattisesti ja jonka kautta havaittuihin ongelmiin puututaan tehokkaasti ja johdonmukaisesti.

Perus- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistäminen (nimenomaisesti, mutta spesifioimatta tarkemmin) mainitaan yhtenä ohjelman valmistelussa identifioitujen kehittämistarpeiden alueista, samoin kuin oikeusperustaisen ajattelun vahvistaminen hallinnossa ja omistajuus perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisesta, etenkin alue- ja paikallisviranomaisten osalta. Ihmisoikeuskoulutus ja -kasvatus sinänsä jäävät ohjelmassa verrattain vähälle huomiolle, eikä niitä identifioida oikeudeksi tai valtion velvollisuudeksi. Hallitus viittaa ihmisoikeuskasvatukseen ja -koulutuksen tärkeyteen sen varmistamisessa, että ihmisoikeuslähtöinen tarkastelutapa vallitsisi julkisessa hallinnossa, ja näkee toisaalta yksilöiden oikeustietoisuuden edellytyksenä oikeuksien toteutumiselle. Näille alueille ei kuitenkaan määritellä tarkempia kehittämistavoitteita, lukuun ottamatta yleistasoista viittausta tarpeeseen huomioida ihmisoikeussopimusten kokonaisuus virkamiesten koulutuksessa.

Toimintaohjelmaan ei myöskään sisälly nimenomaista laajaa tai kokonaisvaltaista, eri sektorit kattavaa, yleistä ihmisoikeuskasvatusta tai koulutushanketta eikä ihmisoikeuskasvatusta ole systemaattisesti huomioitu toimintaohjelmassa toimeenpanevissa hankkeissa. Useamman hankkeista (Huom. tässä huomioitu ne hankkeet, joiden hankekuvauksiin sisältyy koulutusta tai koulutus- tai tiedotuselementtejä) tavoitteena on kuitenkin perus- tai ihmisoikeusosaamisen ja -tietoisuuden vahvistaminen jollain tietyllä alueella, kuten lainvalmistelun yhteydessä (*Säädösvalmistelijoille tarkoitetun perus- ja ihmisoikeusneuvonnan kehittäminen*: lainlaatijan

oppaan päivittäminen perus- ja ihmisoikeuksien huomioon ottamisen osalta erityisesti perustuslakivaliokunnan käytännön valossa, OM) tai vapauden menettämiseen liittyvissä tilanteissa (*Oikeuksista tiedottamisen tehostaminen vapauden menettämiseen liittyvissä tilanteissa*, SM) valmistamalla erillinen lomake, josta ilmenee vapautensa menettäneiden oikeudet) tai liittyen lapsiin rikoksen uhreina (*”Lapsi rikoksen uhrina” -opas*, OM, internet -opas, jossa välitetään uhreiksi joutuneiden lasten vanhemmille tietoa rikosprosessiin liittyvistä asioista lapsen edun näkökulmasta).

Ihmisoikeustietoisuutta edistäviä asioita tai elementtejä sisältyy samaten mm. itsemääräämisoikeuden vahvistamista sosiaali- ja terveydenhuollossa koskevaan hankkeeseen (*Itsemääräämisoikeutta koskevan lainsäädännön kehittäminen ja toimeenpano*, STM), jonka puitteissa rajoitustoimenpiteitä käyttävälle henkilökunnalle ja soveltuvin osin rajoitetuimenpiteiden käyttöä koskevaan prosessiin osallistuville tuetun päätöksenteon tukihenkilöille ja omaisille annetaan tietoa perusoikeuksista, kansalaisoikeuksista ja vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan sopimuksen velvoitteista, sekä *Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusyh-teyshenkilöiden verkoston asettamista* koskevaan hankkeeseen (OM ja UM), johon sisältyy mahdolliseen perus- ja ihmisoikeusportaaliin liittyvää selvitystyötä. (Portaaliin koottaisiin erilaisia perus- ja ihmisoikeusasiakirjoja eri hallinnonalueilta ja kansainvälisistä valvontaelimistä.) Myös itse verkoston toiminnan tarkoituksena on lisätä perus- ja ihmisoikeustietoisuutta eri hallinnonaloilla. *Lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanon vahvistamista* koskevaan kehittämishankkeeseen (STM), jonka tarkoituksena on sopimuksen toimeenpanon vahvistaminen ja valtavirtaistaminen, sisältyy sopimuksesta tiedottaminen vähintäänkin implisiittisesti osana komitean suositusten toimeenpanoa.

Yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyystyön kehittäminen oppilaitoksissa -hankkeessa toteutetaan yhdenvertaisuus ja syrjimättömyyskoulutusohjelma eri oppilaitoksissa (SM:n yhdessä

PLM:n kanssa, osana YES-5 -kampanjaa) ja ihmisoikeusystävällistä ja ihmisoikeuksien kunnioittamista edistävää kasvatus- ja toimintaympäristöä pyritään vahvistamaan myös *Oppilaiden emotionaalisten ja sosiaalisten taitojen kehittämisen tukemista* koskevassa hankkeessa (OKM, sisältyy Kesuun, ks. alla kappale 5), ja *Kaikkien lasten ja nuorten (ml. vähemmistöryhmiin kuuluvat, köyhyydessä elävät ja syrjäytymisvaarassa olevat lapset ja nuoret) harrastusmahdollisuuksien tasa-arvon ja osallistumisen edistämistä taide-, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisotoiminnassa* koskevassa hankkeessa (toteutetaan osana Lanukea, ks. alla kappale 4) sekä *Suvaitsevaisuus osana koulujen kerhotoimintaa* -hankkeessa, jossa suvaitsevaisuuskasvatuksen avulla pyritään vahvistamaan suvaitsevaista ilmapiiriä ja ennaltaehkäisemään rasistisia asenteita.

5.4 Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma (lanuke)

Nuorisolain (72/2006) 4 § mukaan valtioneuvosto hyväksyy joka neljäs vuosi nuorisopolitiikan kehittämisohjelman, joka sisältää valtakunnalliset nuorisopolitiikan tavoitteet ja suuntaavat alueelliselle ja kunnalliselle ohjelmatyölle. Kehittämisohjelman valmistelee opetus- ja kulttuuriministeriö. Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma vuosille 2012–2015 hyväksyttiin 8.12.2011. Kehittämisohjelman tavoitteenasettelun voi todeta olevan monilta osin yhteneväinen ihmisoikeustavoitteiden kanssa. Kaksi keskeistä ihmisoikeusperiaatetta, osallisuus ja yhdenvertaisuus, määrittellen ohjelman keskeisiksi ylätavoitteiksi ("kärki"), arjen rakentamisen seurannan ja valvonnan ohella. Lisäksi ohjelman läpileikkaaviksi teemoiksi nimetään kestävä kehitys sekä ihmis- ja perusoikeuksien toteutuminen lasten ja nuorten osalta, missä yhteydessä viitataan yleisesti sekä kansainväliseen että kansalliseen lainsäädäntöön. Tavoitteeksi asetetaan, että politiikkaohjelman toimenpiteet toteutetaan siten, että huolehditaan kaikkien toimintaan osallistuvien ja toiminnan kohteena olevien lasten ja nuorten oikeuksien toteutumi-

sesta kiinnittäen erityistä huomiota vähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten oikeuksien toteutumiseen. Oikeuksia ei kuitenkaan tarkemmin spesifioida tai määritellä, eikä tarvetta niitä koskevaan kasvatukseen tai koulutukseen identifioida.

Kehittämisohjelman *oikeuserustaa* on tuotu poikkeuksellisen hyvin esiin ohjelman yleisissä perusteissa (joskin nämä on valitettavasti sijoitettu kokonaan ohjelman loppuosaan) viittaamalla nimenomaisesti kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, erityisesti Lapsen oikeuksien sopimukseen (LOS), jonka pöytäkirjoineen todetaan antavan normatiiviset puitteet lapsia ja nuoria koskeville kansallisille toimintaohjelmille. Lisäksi viitataan sopimuksen keskeisiin periaatteisiin, jotka ovat syrjimättömyys, lapsen etu, henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytykset sekä lapsen mielipiteen huomioonottaminen ja hänen mahdollisuutensa osallistua itseään ja lähiympäristöään koskevaan päätöksentekoon. Sopimusmääräyksistä kehittämisohjelman kannalta yhdeksi keskeisimmistä nostetaan artikla 12 koskien lasten ja nuorten kuulemista heitä koskevassa päätöksenteossa. Sopimuksen ohella sen toimeenpanosta saadut huomautukset ja suositukset lapsen oikeuksien komitealta nimetään niin ikään keskeiseksi ohjelman pohja-aineistoksi. Vaikka LOS lähtökohtaisesti siten asetetaan keskeiselle sijalle ohjelman säädösperustaa, ei tässä yhteydessä kuitenkaan nosteta esiin tarvetta sopimusta koskevan tietoisuuden vahvistamiseen, tai viitata tiedottamista koskevaan nimenomaiseen velvoitteeseen, joka on kirjattu sopimusartiklaan 42. LOS:n ohella kansainvälisen säädöspohjan osalta mainitaan lisäksi TSS, KP, CEDAW, CRDP (ja muut sopimukset joihin sisältyy lasten ja nuorten oikeuksien ja elinolojen kannalta tärkeitä määräyksiä) sekä poliittisten sitoumusten osalta YK:n toimintaohjelmat ja vuosituhatjulistus.

Kehittämisohjelma sisältää yhdeksän *strategista tavoitetta* ja näiden alaisia toimenpidekokonaisuuksia, joista jokaisen voi nähdä sisältävän vähintäänkin ihmisoikeusarvojen ja

-periaatteiden kanssa yhteneväisiä osatavoitteita ja/tai elementtejä. Ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta huomio kiinnittyy erityisesti seuraaviin strategisiin tavoitteisiin: lapset kasvavat aktiivisiksi ja yhteisvastuuta kantaviksi kansalaisiksi (tavoite 1), yhdenvertaisuus toteutuu (tavoite 4), tytöillä ja pojilla on tasa-arvoiset oikeudet ja mahdollisuudet (tavoite 5), kaikilla lapsilla ja nuorilla on lähtökohdistaan riippumatta mahdollisuus saada itselleen korkeatasoinen koulutus (tavoite 7), ennaltaehkäisevillä toimilla ylläpidetään lasten ja nuorten hyvinvointia ja terveyttä (tavoite 8) sekä lasten, nuorten ja perheiden asioita hoidetaan osaavasti ja hyvässä yhteistyössä (tavoite 9). Näitä jokaista tarkastellaan alla erikseen.

Aktiiviseen kansalaisuuteen ja maailman-kansalaisuuteen (tavoite 1) ymmärretään laaja-alaisesti kuuluvan nimenomaisesti myös ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden puolustaminen, yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja kansalaisaktiivisuuden, vastuullisen kuluttajakansalaisuuden, itsensä kehittämisen sekä vastuun ympäristöstä ohella. Yhteisöllisyyteen ja vastuuseen kasvamisen lisäksi viitataan maailman laajuiseen vastuuseen kasvamiseen, jonka kuvataan olevan prosessi, joka opettaa kunnioittamaan erilaisuutta ja moninaisuutta globalisoituvassa maailmassa, heijastaen tältä osin myös ihmisoikeusarvoja. Ihmisoikeusystävällisen ympäristön elementtejä voidaan nähdä implisiittisesti sisältyvän vuorovaikutteisten yhteisöjen ja yhteisöllisyyden kehittämisen tavoitteeseen, mihin liittyen ohjelmassa perään kuulutetaan toimintakulttuurin muutosta, uusia tapoja toimia ja opettaa kouluihin ja oppilaitoksiin. Monipuolista lukutaitoa, media- ja teknologialukutaito mukaan luettuna, korostetaan edellytyksenä täysipainoiselle osallistumiselle yhteiskuntaan ja välineenä tiedonhankintaan, itsensä ilmaisemiseen ja kulttuuriin osallistumiseen. Ihmisoikeuslukutaitoa tai -tietoisuutta ei tässä yhteydessä mainita, mutta viitataan tietoyhteiskuntaosallisuuden toteutumiseksi lukutaidon vahvistamisen olevan erityisen tärkeää kieli- ja kulttuurivähemmistöjen lapsille

ja nuorille sekä eri syistä erityistä tukea tarvitsevien osalta.

Aktiivisen kansalaisuuden strategista tavoitetta edistäviin toimenpidekokonaisuuksiin ei sisälly ihmisoikeuskasvatusta erillisenä kokonaisuutena. *Lasten ja nuorten kuuleminen sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet* -toimenpidekokonaisuuden puitteissa kuitenkin luvataan lisätä tiedotusta lapsen oikeuksista ja mahdollisuuksista osallistua sekä hyödyntää lapsen oikeuksien sopimuksen kansallisen viestintästrategian ehdotuksia. Miten ja missä yhteyksissä tiedotusta lisätään, ja etenkin miten lapsen oikeuksien sopimuksen kansallisen viestintästrategian ehdotuksia - ja mitä niistä - hyödynnetään jää kuitenkin täsmentämättä. (Ks. viestintästrategiasta tarkemmin, alla kappaleessa 6.) Myöskään *Demokratia, globaali ja ympäristökasvatuksen toimenpidekokonaisuuteen* eivät ihmisoikeudet ainakaan eksplisiittisesti sisälly, joskin toimenpiteiden voi nähdä tukevan ihmisoikeusperiaatteita ja vahvistavan toimintaympäristön ihmisoikeusystävällisyyttä. Demokratiasivatusta oppilaitoksissa tullaan tämän kokonaisuuden puitteissa lisäämään, ja opetukseen lisäämään sisältöjä ja toimintatapoja, jotka tukevat osallistumista, vaikutusmahdollisuuksia sekä politiikan ja yhteiskunnallisen lukutaidon kehittymistä. Lisäksi oppilaita, opiskelijoita ja opettajia luvataan osallistaa kaikessa koulutuksen kehittämisessä.

Yhdenvertaisuuden strategisen tavoitteen (tavoite 4) osalta ohjelmassa fokusoidaan erityisryhmiin ja pyritään yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden toteutumiseen erityisesti maahanmuuttajien, romanien, saamelaiden, vammaisten lasten ja nuorten, sateenkaari-perheiden lasten sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten osalta. *Rasismi, syrjintä ja suvaitsemattomuus* -toimenpidekokonaisuuden alla määriteltäviin alueellisiin ja paikallisiin suuntaviivoihin sisältyy lasten ja nuorten tietoisuuden eri uskonnoista, elämäntapomuksista, kulttuureista ja tavoista lisääminen kouluissa ja oppilaitoksissa.

Tyttöjen ja poikien tasa-arvoisten oikeuksi-

en ja mahdollisuuksien strategisen tavoitteen (tavoite 5) yhteydessä määritellään sukupuolten välinen tasa-arvo keskeiseksi suomalaiseksi arvoksi viitaten oikeusperustan osalta perustuslakiin ja tasa-arvolakiin, mutta ei ihmisoikeuksiin tai ihmisoikeusperiaatteisiin. Järjestelmällisen tasa-arvotyön perusopetuksessa osalta todetaan, että tasa-arvon edistämisen on lähdeittävä varhaiskasvatuksesta. Oikeus- tai ihmisoikeuskasvatukseen ei huomioida, ei myöskään toimenpidetasolla, lukuun ottamatta *Fyysisen ja psyykkisen koskemattomuuden* varmistamisen osalta toimenpiteinä mainittua lasten ja nuorten oman tietoisuuden oikeudesta koskemattomuuteen edistämistä.

Ennaltaehkäisevillä toimilla ylläpidetään lasten ja nuorten hyvinvointia ja terveyttä -strategisen tavoitteen (tavoite 8) yhteydessä ohjelmassa kiinnitetään erityistä huomiota kiusaamiseen ja todetaan, ettei kiusaamisessa ole kyse ainoastaan näkyviin nousseiden kiusaamistapausten käsittelystä, vaan koko organisaation tai yhteisön rakenteiden, johtamisen ja toimintatapojen kokonaisvaltaisesta muuttamisesta ja kiusaamisen ehkäisemisestä. Ympäristön ja toimintakulttuurin muuttamiseksi identifioidaan nimenomainen ihmisoikeuskoulutuksen tarve, todeten varmistettavan (OKM), että lasten ja nuorten kanssa toimivien koulutukseen sisältyy tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja ihmisoikeuksia käsitteleviä oppisisältöjä. Viittaus jää kuitenkin yksittäiseksi ja epämääräiseksi.

Strategisen tavoitteen *lasten, nuorten ja perheiden asioiden hoitamisesta osaavasti ja hyvässä yhteistyössä* (tavoite 9) osalta peräänkuulutetaan useassa yhteydessä uudenlaista osaamista ja työmuotoja, jotka ovat lasta, nuorta ja perhettä kunnioittavia ja aidosti kuulevia ja kuuntelevia. Sekä valtakunnalliselle että alueelliselle ja paikalliselle tasolle suunnattaviin toimenpiteisiin sisältyy koulutusta koskevia tavoitteita, jotka ovat ihmisoikeusaiheisia ja ihmisoikeuskasvatustavoitteiden kanssa yhteneviä. Valtakunnallisen toteutuksen osalta lasten ja nuorten kanssa toimivien lisä- ja täydennyskoulutuksen teemoina ovat

erityisesti vuorovaikutustaidot, lasten ja nuorten osallisuus ja vaikuttamismahdollisuudet, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo, kestävä kehitys sekä globaalikasvatus. Lasten ja nuorten kanssa toimivien ammatillisen koulutuksen tutkintorakennetta kehitettäessä luvataan varmistaa, että uudistuksessa tulevat huomioon otetuiksi lasten ja nuorten osallisuus ja vaikuttamismahdollisuudet, demokratiakasvatus ja yhdenvertaisuus ja tasa-arvokasvatus. Niin sanotun kunniaväkivallan samoin kuin pakkoavioliittojen kohteeksi joutumisen riskien tunnistamista tullaan tehostamaan, ja viranomaisille suuntaamaan koulutusta ja kehittämään varhaisen puuttumisen malleja. Alueellisella ja paikallisella tasolla sitoudutaan lisäksi parantamaan lasten ja nuorten parissa työskentelevien osaamista kohtaamaan seksuaalisuuden suuntautuneisuuden, sukupuolen sekä perhemuotojen moninaisuus ja myös tunnistamaan ne riskit, joita lapset ja nuoret kohtaavat. Ihmisoikeusperustaista näkökulmaa näihin kysymyksiin ei kuitenkaan nimenomaisesti oteta, eikä oikeustietoisuuden tai -kasvatuksen vahvistamisen tarvetta näiden osatavoitteiden saavuttamiseksi identifioida.

Yhteenvetona Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelman osalta voidaan todeta, että ihmisoikeudet ovat voimakkaasti läsnä ohjelman eri tasoilla, tavoitteenasettelussa ja toimenpiteissä, mutta eivät välttämättä nimenomaisesti oikeuksina vaan aiheina, arvoina ja ohjaavina periaatteina, joita ei lähestytä oikeusperustaisesti, huolimatta siitä, että kansainvälisiin sopimuksiin, erityisesti LOS:iin, viitataan ohjelman keskeisenä säädöspohjana. Ihmisoikeuskasvatukseen tai -koulutuksen tarpeeseen ei kiinnitetä systemaattista huomiota, vaan ne nostetaan esiin joidenkin yksittäisten strategisten tavoitteiden tai toimenpiteiden yhteydessä ja silloinkin yleensä yleisellä tasolla. Tavoitteiden toteutumisen näkökulmasta ilmeinen johtopäätös ihmisoikeuskasvatuksen ja -osaamisen vahvistamisen tarpeesta jää siten usein miten tekemättä.

(Toimintaohjelman seurantaan kehitettävien indikaattoreiden oli tarkoitus valmistua vuoden

2012 aikana. Indikaattorien valinnassa sanotaan hyödynnettävän Euroopan komission valmisteluasiakirjaa nuorisoindikaattoreista, esitystä Lasten hyvinvoinnin kansallisiksi indikaattoreiksi, esitystä nuorten hyvinvoinnin indikaattoreiksi sekä Findikaattori -palvelun indikaattoreita, ei siis varsinaisia ihmisoikeusindikaattoreita. Ovatko indikaattorit valmistuneet vai eivät, on epäselvää.)

5.5 Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma (kesu) 2011-2016

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan koulutuksen ja yliopistoissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelmasta annetun asetuksen (987/1998) mukaan valtioneuvosto hyväksyy joka neljäs vuosi suunnitelman koulutuksen ja tutkimuksen kehittämisestä hyväksymisvuotta ja sitä seuraavaa viittä kalenterivuotta varten. Voimassa oleva kehittämissuunnitelma hyväksyttiin 15.12.2011 koskien vuosia 2011-2016. (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2012:1, OKM, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto). Suunnitelma kattaa kaikki koulutussektorit varhaiskasvatuksesta yleisivistävän, ammatillisen ja korkeakoulukoulutuksen kautta aikuiskoulutukseen. Sen erityisiksi painopisteiksi on määritelty köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentäminen, julkisen talouden vakauttaminen sekä kestävä talouskasvu, työllisyyden ja kilpailukyvyyn vahvistaminen. Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma sisältää useita tärkeitä uudistuksia niin koulutuksen sisältöjen kuin oppilaitosten ja korkeakoulujen toiminnankin osalta, mukaan lukien perusopetuksen ja lukion tavoitteiden, tuntijaon ja opetussuunnitelman uudistaminen ja uuden *Koulutuksen arviointikeskuksen* perustaminen. Suunnitelman toteutumista tullaan arvioimaan vuonna 2015.

Verrattuna edellä käsiteltyyn Lapsi- ja nuorisopoliittiseen kehittämissuunnitelmaan voidaan po. kehittämissuunnitelman todeta tunnistavan ihmisoikeudet oikeuksina yleisesti ottaen jossain määrin heikommin. Huolimatta siitä,

että koulutuksellinen tasa-arvo ja syrjäytymisen ehkäiseminen on asetettu suunnitelman keskeisiksi tavoitteiksi, ei näitä tavoitteita lähestytä oikeusperustaisesta näkökulmasta, tai linkitetä perus- ja/tai ihmisoikeusnormistoon. Oikeuteen koulutukseen tai oikeuteen ihmisoikeuskoulutukseen ei yleisen tavoitteen asettelun tasolla viitata, eikä tasa-arvo- ja/tai ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutusta ole huomioitu suunnitelmaan sisältyvässä alatasen tavoitteenasettelussa tai toimenpidekokonaisuuksissa, kuten koulutuksen tasa-arvon toimenpideohjelman, koulutuksen eriarvoisuuden vähentämisen, kuntauudistuksen, koulutuksen lainsäädännön tai hallinnon ja rahoituksen muutoksista tehtävän tasa-arvoaikutusten arvioinnin yhteydessä tai näiden rinnalla. Lapsi- ja nuorisopoliittiseen kehittämissuunnitelman kanssa yhteisen *Aktiivisen kansalaisuuden* tavoitteen (vrt. edellinen kappale) yhteydessä todetaan ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden yhteiskuntaa ja yhteiskunnallista vaikuttamista koskeissa tiedoissa havaitun puutteita, joita korjaamaan pyritään kehittämään demokratiakasvatusta oppilaitoksissa. Opetukseen tullaan tämän tavoitteen puitteissa lisäämään sisältöjä ja toimintatapoja, jotka tukevat osallistumista, vaikutusmahdollisuuksia sekä politiikan ja yhteiskunnallisen lukutaidon kehittymistä, kuten myös Lapsi- ja nuorisopoliittisessa toimintaohjelmassa. Ihmisoikeuksia ei tässä yhteydessä mainita.

Ihmisoikeuskoulutusta koskevia tavoitteita tai toimenpiteitä ei sisälly myöskään koulutussektorikohtaisiin suunnitelmiin, joskin perusopetuksen yhteydessä viitataan yksittäisiin koulutuksellisiin oikeuksiin erityistä tukea tarvitsevien osalta, ja oikeuden koulutukseen osa-alueisiin ja implisiittisesti myös oikeuden ihmisoikeuskasvatukseen toimintaympäristöelementteihin. Siten opetuksen toimintaympäristöä koskevien haasteiden yhteydessä viitataan Lapsen oikeuteen turvalliseen ja laadukkaaseen opetukseen lähikoulussa, ja edelleen perusopetuksen laatuksellisten yhteydessä tavoitteeksi asetetaan opetuksen korkean laadun ja monipuolisen tarjonnan turvaamisen ohella

opetuksellisten ja sivistyksellisten perusoikeuksien takaaminen lapsille ja nuorille asuinpaikasta, kielestä ja taloudellisesta asemasta riippumatta. Oikeutta ihmisoikeuskasvatukseen ei kuitenkaan huomioida eikä ihmisoikeussisältöihin viitata osana laadukkaana opetuksen sisältökriteerejä. Ihmisoikeuksiin, tasa-arvoon ja demokratiaan viitataan myös yleissivistävän opetuksen arvopohjana, mutta ei normipohjana, eikä ihmisoikeuksia huomioida opetuksen sisältöjen tai opettajien koulutuksen yhteydessä, vaan osana oppilaiden emotionaalisten ja sosiaalisten keinojen tukemisen kehittämistä. Tältä osin todetaan, että lapsella on oikeus turvalliseen kasvu- ja opiskeluympäristöön ja tunnustetaan tarve vahvistaa lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksia ja kehittää erilaisuuden hyväksymistä ja yksilöiden yhdenvertaista kohtelua sekä ehkäistä koulukiusaamista, syrjintää ja rasismia mm. tehostamalla toimia koulukiusaamisen vähentämiseksi ja lisäämällä suvaitsevaisuus- ja tapakasvatusta koulujen toiminnassa. Ihmisoikeuskasvatusta sinänsä ei tässä yhteydessä kuitenkaan mainita.

Ottaen huomioon, että po. kehittämissuunnitelma määrittelee raamitavoitteet koko koulutusjärjestelmän kehittämiseksi ajanjaksona, jonka aikana opetus suunnitelmien perusteella tullaan uusimaan, voidaan todeta, että suunnitelma tukee valitettavan heikosti ihmisoikeuskasvatusvelvoitteiden toteutumista. Myös oikeusperustaisemman lähtökohdan omaksuminen läpileikkaavasti tukisi ihmisoikeuskoulutuksen ja -kasvatuksen tarpeen parempaa huomioon ottamista.

Kuten edellä jo mainittiin, sisältyy kehittämissuunnitelmaan uuden Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen perustaminen, jolla tulee olemaan tärkeä rooli koulutusta koskevassa kehittämisessä ja mm. opetustoimen henkilöstön tukemisessa. Arviointikeskukseen tullaan kokoamaan Koulutuksen arviointineuvoston, Korkeakoulujen arviointineuvoston ja Opetushallituksen arviointia koskevat tiedot ja sen on tarkoitus aloittaa toimintansa 2014. Yksi ulkopuolisen arvioinnin painopisteitä 2012-2013 tu-

lee olemaan tasa-arvon toteutuminen. Opettajien ja henkilöstön osalta suunnitelmassa todetaan tässä yhteydessä, että valtion rahoittama opetustoimen henkilöstökoulutusta kohdennetaan koulutukseen, joka parantaa opetus- ja muun henkilöstön valmiuksia kohdata erilaisia oppijoita, ennaltaehkäisee syrjäytymistä ja edistää monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa tarvittavia valmiuksia, työelämä tietoutta sekä monipuolisten oppimisympäristöjen käyttöä ja tieto- ja viestintätekniikan hyödyntämistä. Ihmisoikeus- tai edes demokratiakasvatustavoitteita ei mainita.

5.6 Lapsen oikeuksien kansallinen viestintästrategia

Lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) 42 artiklan mukaisen valtion velvollisuuden saattaa sopimuksen periaatteet ja määräykset aikuisten ja lasten tietoon laajalti, tarkoituksenmukaisesti ja aktiivisesti on Suomen osalta monissa yhteyksissä ja moneen kertaan noin kahdenkymmenen vuoden ajan, mm. lapsen oikeuksien komitean ja eduskunnan taholta, todettu toteutuvan puutteellisesti. Päävastuun tiedottamisesta ja kouluttamisesta ovat kantaneet lapsijärjestöt. Huhtikuussa 2010 työryhmämuistiona valmistunut lapsen oikeuksien kansallinen viestintästrategia (Lapsen oikeuksien kansallinen viestintästrategia: Oikeuksista on vähän käyttöä ihmisille, jos he eivät tiedä niistä, Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:14) pyrki korjaamaan tilannetta ja vahvistamaan valtiovallan osuutta viestinnän vastuunkantajana sopimusvelvoitteiden ja lapsen oikeuksien komitean suositusten mukaisesti. Strategia sisältää viestinnän lisäksi koulutukseen ja toiminnallisen yhteistyön rakenteeseen liittyviä suosituksia. Näistä useammilla voi nähdä olevan suoraa relevanssia myös yleisen ihmisoikeuskasvatuksen ja -tiedotuksen näkökulmasta (ks. myös suositusten perustelut).

Viestinnän rakenteita koskien strategiassa esitetään pysyvän yhteistyörakenteen luomista (opetusministeriön johtama laaja-alainen työ-

ryhmä) suunnittelemaan ja arvioimaan vuosittaista viestintää, sekä ministeriöille vastuuta tiedon jakamisesta ja kouluttamisesta osana oman alansa lainsäädäntöä ja kehittämistoimia. Ministeriöiden tulisi lisätä osio lapsen oikeuksien sopimuksen tiedottamista uusien virkamiesten koulutukseen ja virkamiesten henkilöstökoulutukseen sekä henkilöstöpäivien aiheeksi. Lisäksi työryhmä esittää sopimuksen tunnettuuden säännöllistä seurantaa (jota on aiemmin, vuosina 2008 ja 2009, toteutettu osana lasten, nuorten ja perheiden politiikkaohjelmaa), ja lasten ja nuorten osallisuuden lisäämistä viestinnässä (toimintatapa- ja -ympäristö), miltä osin todetaan myös, että tiedon tuottamisessa on otettava huomioon erityisen haavoittuvaset ryhmät, syrjäytymisvaarassa olevat, maahanmuuttajat, vammaiset ja kielivähemmistöt.

Koulutuksen osalta työryhmä toteaa, että tähänastiset kirjaukset peruskoulun opetussuunnitelman valtakunnallisissa perusteissa ja eri oppiaineiden perusteissa eivät ole riittävät varmistamaan ihmisoikeuskasvatuksen toteutumista kouluissa ja suosittaa lapsen oikeuksien liittämistä peruskoulun ja toiseen asteen opetukseen sekä lapsen oikeuksien sisällyttämistä lasten kanssa työskentelevien ammatti- ja täydennyskoulutukseen. Työryhmän mielestä perusopetuslain ja lukiolain, niitä koskevien asetusten sekä opetussuunnitelmien eettisen arvopohjan yhteys YK:n ihmisoikeussopimukseen tulee selkeyttää ja konkretisoida. Lisäksi asetukseen ammatillisesta koulutuksesta tulee lisätä tavoitteet sivistykselliselle, kulttuuriselle, eettiselle ja moraaliselle kasvulle ja ammatillisen tutkintojen opetussuunnitelmien yleisiin oppiaineisiin sisällyttää pakollinen ihmisoikeusopetus. Perusteluissa huomautetaan, että ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia ja monikulttuurisuuden hyväksyminen on kirjattu ainoastaan perusopetuksen arvopohjaan ja ihmisenä kasvamisen aihekokonaisuuteen. Niitä oppiaineita, joiden tulee kyseistä aihekokonaisuutta käsitellä, ei ole kuitenkaan määritelty, eikä aihekokonaisuutta ole sisällytetty

oppisisältöihin elämäkatsomustietoa lukuun ottamatta.

Strategiassa suositellaan myös, että ammatti- ja täydennyskoulutukseen kehitetään suunnitelmallisesti opetusta lapsen oikeuksien sopimuksesta. Työryhmä kehottaa tekemään päätökset siitä, miten lapsen oikeuksien ja yleisen ihmisoikeuskasvatuksen ammatillisen opetuksen ja täydennyskoulutuksen kehittämistyö koordinoidaan ja rahoitetaan toisen asteen oppilaitoksissa, ammattikorkeakouluissa sekä yliopistossa. Työryhmä suosittaa edelleen lapsen oikeuksien koulutusta ja tutkimusta valtakunnallisesti edistävän ja koordinoivan yksikön perustamista (ja resursoimista) jonkin yliopiston ja/tai ammattikorkeakoulun yhteyteen ja suositusten luomista lapsen oikeuksia käsittelevistä opintosisällöistä lasten kanssa työskentelevien opintoihin eri koulutusasteilla sekä täydennyskoulutuksen kehittämistä.

Lapsen oikeuksien viestintästrategian toimeenpanotilanteesta tehtiin katsaus strategian toimeenpanon puolella välissä kesällä 2012. Lapsiasiainneuvottelukunnan lapsen oikeuksien viestinnän ja kansainvälisten asioiden jaosto lähetti valmistelussa mukana olleille tahoille kyselyn strategian toimeenpanosta. Vastauksista ilmeni, ettei viestinnän yleinen koordinaatio ole toteutunut suunnitellun mukaisesti, mikä on haitannut lapsen oikeuksien sopimuksen viestinnän kokonaisuutta ja viestintästrategian ehdotusten eteenpäinviemistä. Vastauksissa peräänkuulutettiin myös selkeää päätöstä siitä, kenelle viestinnän koordinaatiovastuu kuuluu, ja mm. ehdotettiin vastuun siirtämistä OKM:stä lapsiasiainvaltuutetun toimistolle ja lapsiasiainneuvottelukunnan em. jaostolle. Ko. jaosto on esittämässä yhteistyösitoutumusta strategian toimeenpanon uudelleen vauhdittamiseksi ja yhteistyön edistämiseksi lapsen oikeuksien viestinnän ja tiedotuksen ja ihmisoikeuskasvatuksen ja koulutuksen alalla toimivien järjestöjen, lapsiasiainvaltuutetun toimiston ja muiden valtionhallinnon toimijoiden kesken. Yhteistyösitoutumuksella sovittaisiin koordinaation järjestämisestä ja toiminnallisista tavoitteista myös

hemmin erikseen. (Ks. lapsiasiaivaltuutetun kotisivut osoitteessa www.lapsiasia.fi).

5.7 Muut relevantit ohjelmat ja linjaukset

Suoraan koulutukseen ja lapsi- ja nuorisotyöhön liittyvien politiikkaohjelmien lisäksi tässä po. teeman näkökulmasta on perusteltua luoda lyhyt katsaus myös teeman kannalta temaattisesti relevantteihin muihin politiikkaohjelmiin ja linjauksiin. Tällaisia ovat erityisesti valtioneuvoston tasa-arvo-selonteko ja -ohjelma, valtioneuvoston periaatepäätös demokratian edistämisestä Suomessa sekä demokratiakasvatusselvitys, ja sisäisen turvallisuuden ohjelma. Lisäksi on huomioitu kansainvälisyyskasvatusohjelma, joka ei kuitenkaan ole valtioneuvoston ohjelma, vaan opetus- ja kulttuuriministeriössä valmistelu selvitys.

5.7.1 Tasa-arvoselonteko ja Tasa-arvo-ohjelma

Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (VNS 7/2010), linjaa tasa-arvopoliittisia tavoitteita vuoteen 2020 asti. Selonteossa tasa-arvo linkitetään näkyvästi sen kansainväliseen ihmisoikeustaustaan, erityisesti Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimukseen (CEDAW), ILO -sopimukseen ja EU-lainsäädäntöön. Koulutus ja tutkimus ovat yksi selonteon pääteemoista. Hallitus asettaa tavoitteekseen varmistaa, että tasa-arvon edistämistä koskevat tavoitteet ja toimenpiteet sisällytetään koulutuspolitiikkaan suunnittelu- ja kehittämistyöhön ja että sukupuolinäkökulma valtavirtaistetaan osaksi opetusta ja kasvatusta koskevaa päätöksentekoa ja sen valmistelua. Myös oppimateriaaleilla pyritään edistämään sulkupuolten välistä tasa-arvoa. Lisäksi kaikkien opettajankoulutukseen tullaan sisällyttämään tasa-arvo ja sukupuolittaisuuden edistäminen.

Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen tasa-arvo-ohjelmasta 2012–2015 perustuu hallitusohjelmaan ja valtioneuvoston tasa-

voselontekoon. Tasa-arvo-ohjelmassa naisten ja miesten yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet tunnustetaan perustavanlaatuisiksi ihmisoikeuksiksi ja viitataan Suomea sitoviin velvoitteisiin toteuttaa tarpeelliset toimet syrjinnän poistamiseksi ja tasa-arvon edistämiseksi. Hallituksen tasa-arvopolitiikan tavoitteeksi määritellään vahvistaa omalta osaltaan perus- ja ihmisoikeuksien tasa-arvoista toteutumista Suomessa.

Tasa-arvo-ohjelman tasa-arvokoulutusta koskevat tavoitteet ja toimenpiteet on asetettu tasa-arvoselonteon linjausten mukaisesti. Kaikkien opettajankoulutukseen tullaan integroimaan tasa-arvo- ja sukupuolittaisuuden edistäminen. Hallituksen tavoitteena on, että opettajankoulutuksen järjestäjät sisällyttävät tasa-arvoa ja sukupuolittaisuutta edistävät sisältökokonaisuudet ja näkökulmat kaikkien opettajien ja oppilaan- ja opinto-ohjaajien peruskoulutukseen ja täydennyskoulutukseen. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi tasa-arvo- ja sukupuolittaisuus opettajankoulutuksessa -hankkeen tulokset sisällytetään opettajankoulutuksen eri alueille ja sukupuolittaisuutta opettajankoulutuksessa ja opettajan työssä tukevaa tutkimusta edistetään. Opetus- ja kulttuuriministeriö vastuulle asetetaan tukea yliopistoja eri keinoin, jotta hankkeessa tuotetut hyvät käytännöt otetaan osaksi opettajankoulutuksen käytäntöjä.

Myös korkeakoulujen tasa-arvotyötä ja sukupuolinäkökulman sisällyttämistä korkeakoulujen opetukseen ja tutkimukseen luvataan jatkaa. Opetushallituksen vastuulle asetetaan tuottaa tasa-arvoa edistäviä tukimateriaaleja ja toimintamalleja sekä selvittää yhdessä oppikirjakeskustajien kanssa opetushallituksessa laaditun, oppimateriaaleja ja sukupuolten tasa-arvoa koskevan oppaan käyttöä. Myös oppimateriaaleja luvataan arvioida sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Lisäksi opetushallituksen tehtäväksi asetetaan tarjota opettajille osana valtion rahoittamaa opetustoimen henkilöstökoulutusta tasa-arvo-ohjelman tavoitteita edistävää täydennyskoulutusta, jonka tavoitteena on edistää sukupuolten tasa-arvoa koulutuksessa.

Naisiin kohdistuva väkivallan ja lähisuhteiden väkivallan teeman osalta ohjelmassa luetaan vahvistaa asennekasvatusta ja väkivallan ehkäisyä oppilaitoksissa, työpaikoilla ja kansalaisyhteiskunnassa. Väkivallan uhreja työssään kohtaavien ja väkivallan ehkäisytyötä tekevien ammattiryhmien koulutusta tullaan lisäämään kaikkien väkivallan muotojen osalta mukaan lukien kunniaan perustuva ja seksuaalinen väkivalta ja naisiin kohdistuvan ja lähisuhteessa tapahtuvan väkivallan ehkäisy tulee lisäksi ottaa osaksi erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten, tuomareiden, syyttäjien ja poliisien perus- ja täydennyskoulutusta. Lisäksi ohjelmassa suositellaan väkivaltakysymysten sisällyttämistä myös oikeustieteelliseen koulutukseen.

5.7.2 Valtioneuvoston periaatepäätös demokratian edistämisestä Suomessa ja Demokratiakasvatusselvitys

Valtioneuvoston 4.2.2010 antamassa periaatepäätöksessä demokratian edistämisestä Suomessa (Oikeusministeriön julkaisuja 17/2010) demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta nähdään suomalaisen demokratian keskeisenä haasteena. Demokratiakasvatukseen tulisi hallituksen mukaan pitää sisällään sekä aitoja osallistumisen ja vaikuttamisen kokemuksia, että osallistumisessa tarvittavaa tietosisältöä. Demokratiakasvatusta edistäviin toimenpiteisiin sisältyy kampanjan perusoikeuksien tunnetuksi tekemiseksi, jonka kohteeksi määritellään erityisesti nuoret ja maahanmuuttajat, sekä opetussuunnitelmien uusimisen yhteydessä toteutettava arviointi keinoista demokratiakasvatukseen vahvistamiseen. Lisäksi periaatepäätöksessä edellytetään demokratiakasvatusselvityksen toteuttamista koskien perusopetusta, lukiokoulutusta ja ammattikoulutuksen oppilaitoksia.

Demokratiaselvitys toteutettiin opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta (Raportit ja selvitykset 2011:27). Selvityksen johtopäätöksiin ja ehdotuksiin sisältyy yhteisö- ja

kansalaistaitokokonaisuuden kytkeminen alaluokkien oppiaineisiin, ja ihmisoikeusteemojen sisällyttäminen tähän kokonaisuuteen, mm. konkreettisen osallistumaan oppimisen ja lähidemokratian ja yhteiskunnassa toimimisen teemojen lisäksi. Tämä on kuitenkin selvityksen ainoa nimenomainen viittaus ihmisoikeussisältöihin. Lisäksi kouluja, oppilaitoksia, kuntia ja koko yhteiskuntaa koskevia erilaisia kuulemista, osallistumista ja osallistumiseen kannustavaa ilmapiiriä, rakenteita ja yhteistyötä vahvistavia mekanismeja edellytetään kehitettävän eri tavoin.

Selvityksen alkuosaan sisältyvässä katsauksessa demokratiakasvatukseen lainsäädäntötaustaan viitataan kuitenkin perustuslain, kunta-, nuoriso- ja lastensuojelulain kuulemista koskevien määräysten lisäksi ihmisoikeuksiin ja lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklaan, sekä Euroopan ihmisoikeussopimukseen ja sosiaaliseen peruskirjaan, ja todetaan, että lasten oikeuksien tulisi ohjata viranomaisten ja muiden toimijoiden päätöksiä. Selvitykseen sisältyy yksittäinen viittaus lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumisen varmistamiseen lähidemokratian kehittämisen yhteydessä, mutta tämä jää erilliseksi viittaukseksi ja asiayhteydessään irralliseksi.

5.7.3 Sisäisen turvallisuuden ohjelma

Sisäisen turvallisuuden ohjelma on valtioneuvoston joka neljäs vuosi tekemä periaatepäätös, joka tehtiin kolmannen kerran vuonna 2012 (Turvallisempi huomina - Sisäisen turvallisuuden ohjelma, 26/2012). Sisäisen turvallisuuden ohjelma on osa hallitusohjelman toimeenpanoa ja sen mukaisesti tavoitteeksi asetetaan, että Suomi on Euroopan turvallisimaa maa, jossa ihmiset ja eri väestöryhmät kokevat yhteiskunnan yhdenvertaisena ja oikeudenmukaisena. Sisäinen turvallisuus määritellään sellaiseksi yhteiskunnalliseksi olotilaksi, sellaista yhteiskunnan olotilaa, jossa väestö voi nauttia oikeusjärjestelmän takaamista oikeuksista ja vapauksista ilman rikollisuudesta, häiriöistä, onnettomuuksista

sista ja kansallisista tai kansainvälisistä ilmiöistä johtuvaa pelkoa tai turvattomuutta.

Ohjelman toimenpiteisiin sisältyy valtakunnallisesti opettajankoulutuksen tilan kartoittaminen ihmisoikeuskasvatuksen osalta ottaen huomioon esimerkiksi opettajankoulutushenkilökunnan valmiudet ja koulutusohjelmien sisällöt. Kartoituksen pohjalta tulotisiin laatimaan ehdotukset suosituksiksi ihmisoikeuskasvatuksen huomioimisesta opettajankoulutuksessa niin, että kaikki opettajat ja opettajankouluttajat saavat perustiedot ihmisoikeuskasvatuksesta. Ohjelman mukainen selvitystyö käynnistettiin syksyllä 2013 ja sen on tarkoitus valmistua toukokuun 2014 loppuun mennessä.

Ohjelmaan sisältyy lisäksi lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa seksuaalista häirintää ja seksuaalirikoksia ehkäiseviä toimenpiteitä, kuten lapsille ja nuorille netissä suunnattu tiedottaminen seksuaalisesta häirinnästä ja väkivallasta sekä tiedonvälityksen koordinoiminen tätä tarkoitusta varten perustettavan verkoston kautta nuorille, nuorten vanhemmille ja nuorten parissa työskenteleville. Toteutus tulotisiin tekemään yhteistyössä naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämishojelman toimeenpanon kanssa.

5.7.4 Kansainvälisyyskasvatus 2010

Kansainvälisyyskasvatusohjelma (Opetusministeriön julkaisu 2007:11) taustoittaa kansainvälisyyskasvatuksen kehityslinjoja Suomessa ja esittää kansainvälisyyskasvatuksen kansalliset tavoitteet ja niitä koskevat toimenpiteet. Ihmisoikeuskasvatus (ja tasa-arvokasvatus) määritellään osaksi kansainvälisyyskasvatusta yhtenä sen osa-alueista ja ihmisoikeudet kuuluviksi maailmankansalaisuuden eettisiin perusteisiin (oikeudenmukaisuuden ohella). Ohjelma suosittelee kansainvälisyyskasvatuksen mukaan ottamista laajoihin politiikkaohjelmiin ja keskeisiin koulutus-, tutkimus-, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopoliittisiin sekä yhteiskuntapoliittisiin linjauksiin. Toimenpidesuositukset systemaattisen kansainvälisyyskasvatuksen toteuttamiseksi ovat huomionarvoisia myös ihmisoikeuskas-

vatuksen toteuttamista suunniteltaessa ja toimeenpantaessa. Yhteneväisyyksiä ihmisoikeuskasvatukseen voi nähdä myös siltä osin, että ihmisoikeuskasvatus ja kansainvälisyyskasvatus molemmat voidaan nähdä niin kasvatuksen sisältönä kuin sen keinona. (Ks. myös Kansainvälisyyskasvatusohjelman arvio: Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2011:13).

5.8 Yhteenveto

Yhteenvetona voidaan todeta, että *ihmisoikeuskasvatusta ja/tai -koulutusta kansainväliset ihmisoikeusnormit ja mekanismit sisältävänä opintokokonaisuutena* ei ole kirjattu keskeisiin koulutusta ja nuorisotyötä ohjaaviin ohjelmiin, Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmaan (LANUKE) ja Koulutusta ja tutkimusta koskevaan kehittämissuunnitelmaan (KESU), ei myöskään muihin edellä käsiteltyihin relevantteihin politiikkaohjelmiin tai linjauksiin.

Tarve ihmisoikeuskasvatuksen vahvistamiseen on kuitenkin identifioitu perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmassa yleisellä tasolla, viitaten sen tärkeyteen sekä yksilön oikeuksien toteutumisen edellytyksenä että oikeusperustaisen ajattelun vahvistamiseksi hallinnossa. LANUKEssa viitataan tarpeeseen varmistaa lasten ja nuorten kanssa työskentelevien koulutukseen tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja ihmisoikeuksia käsitteleviä oppisisältöjä ympäristön ja toimintakulttuurin muutosten aikaan saamiseksi. Lapsen oikeuksien viestintästrategiassa puolestaan todetaan, etteivät tähänastiset kirjaukset peruskoulun opetussuunnitelman valtakunnallisissa perusteissa ja eri oppiaineiden perusteissa ole riittävät varmistamaan ihmisoikeuskasvatuksen toteutumista kouluissa. Lisäksi sisäisen turvallisuuden ohjelmaan on kirjattu ihmisoikeuskasvatusta opettajankoulutuksessa käsittelevän selvityksen toteuttaminen, jonka pohjalta tullaan tekemään suositukset koskien opettajankoulutuksessa tarvittavia perustietoja ihmisoikeuskasvatuksesta. Myös demokratiaa koskevassa periaatepäätöksessä viitataan de-

mokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen suomalaisen demokratian keskeisenä haasteena.

Yksittäisiä ihmisoikeusteemoja koskevan kasvatuksen ja koulutuksen osalta tasa-arvo, yhdenvertaisuus ja demokratia on huomioitu kattavimmin. Tasa-arvo-ohjelmaan ja -selontekoon sisältyy tasa-arvosisältöjen integroiminen opettajankoulutukseen, opetustoimen täydennyskoulutukseen ja oppimateriaaleihin, ja yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyyskoulutusohjelman toteuttaminen eri oppilaitoksissa perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaan kirjattuun yhdenvertaisuushankkeeseen (osa YES-5 -kampanjaa). LANUKEssa luvataan varmistaa, että lasten ja nuorten kanssa toimivien ammatillisen koulutuksen tutkintorakennetta koskevien uudistusten yhteydessä mm. demokratiakasvatus ja yhdenvertaisuus ja tasa-arvokasvatus tulevat huomioiduksi ja että jälkimmäiset huomioidaan myös lasten ja nuorten kanssa toimivien lisä- ja täydennyskoulutuksen teemoina. Lisäksi viitataan tasa-arvotyöhön perusopetuksessa ja varhaiskasvatuksessa. KESUUN tasa-arvokoulutus ei nimenomaisesti sisälly (mutta tasa-arvotietoisuuden edistäminen sisältyy Koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelmaan, joka on osa KESUa).

Ihmisoikeuskasvatuksen kanssa temaattisesti limittäiset ja osittain päällekkäiset demokratiakasvatusta ja kansainvälisyyskasvatusta koskevat ohjelmat huomioivat ihmisoikeuskasvatuksen yllättävän huonosti. Demokratiakasvatus on ollut keskeisellä sijalla tämän ja edellisen hallituksen ohjelmissa, joissa sitä kuitenkin lähestytään ensisijaisesti äänestysaktiivisuuden ja yhteiskunnallisen osallistumisen, ei niinkään osallistumisoikeuksien näkökulmasta, eikä ihmisoikeuksia ole selkeästi integroitu osaksi demokratiakasvatusta. Yksittäisiä viittauksia ihmisoikeuksiin kuitenkin löytyy. Demokratiakasvatus sisältyy demokratiaohjelman lisäksi LANUKEEN ja KESUun osana aktiivisen kansalaisuuden tavoitetta. Kansainvälisyyskasvatusohjelmassa ihmisoikeudet ja tasa-arvo määritellään osaksi kansainvälisyyskasvatusta, mutta muuten ne jäävät vähäiselle huomiolle.

Lapsen oikeuksia ja erityisesti lapsen oikeuksien sopimusta (LOS) koskevan koulutuksen ja tiedotuksen systemaattisen toimeenpanon heikkous on ollut Suomessa pitkäaikainen ongelma, jota korjaamaan laaditun lapsen oikeuksien viestintästrategian toimeenpano ei ole edennyt toivottavalla tavalla. Kuten edellä todettiin, monet viestintästrategian suosituksista ovat relevantteja myös yleisen ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta. Nimenomaisia viittauksia lapsen oikeuksia koskevaan koulutukseen sisältyy viestintästrategian lisäksi myös perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaan ja LANUKEen. Niin demokratiakasvatuksen, kansainvälisyyskasvatuksen kuin lapsen oikeuksia koskevien koulutuskokonaisuuksien ja muiden relevanttien teemojen kohdalla on tärkeää pohdita, miten teemat suhtautuvat toisiinsa ja miten koulutuskokonaisuudet voidaan suunnitella ja toteuttaa toisiaan vahvistavalla tavalla. Perus- ja ihmisoikeusperustaisen lähtökohdan vahvistaminen on ensisijaisen tärkeää.

Mitä tulee *ihmisoikeusarvoihin ja -periaatteisiin*, voidaan yleisenä huomiona todeta että arvopohjan osalta ihmisoikeudet ovat mukana kaikissa tarkastelun kohteena olleissa politiikkaohjelmissa vähintäänkin implisiittisesti, usein myös eksplisiittisesti, kuten esim. hallitusohjelmassa, ja ihmisoikeusperiaatteet, kuten tasa-arvo, yhdenvertaisuus, syrjinnän ja rasismien kieltäminen, ja osallisuus ovat varsin keskeisellä sijalla koulutuspoliittisessa tavoitteenasettelussa. Oikeusperustaista lähtökohtaa ei kuitenkaan aina välttämättä tunnisteta tai huomioida. Linkki arvoista normeihin ja näiden linkittäminen ohjelmallisiin tavoitteisiin ja toimenpiteisiin saattaa siten jäädä heikoksi, huolimatta siitä, että ihmisoikeusnormit olisi kirjattu säädöspohjaan varsin näkyvästikin, kuten esim. LANUKEen kohdalla. Osittain ehkä tästä johtuen myöskään ihmisoikeuskasvatusta ei identifioida välineenä asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. KESUssa yhdeksi perusopetuksen tavoitteista kuitenkin nimenomaisesti asetetaan opetuksellisten perusoikeuksien takaaminen lapsille ja nuorille asuinpaikasta, kielestä ja taloudellisesta asemasta riippumatta.

Ihmisoikeuksia kunnioittavan toimintaympäristön kehittämiseen on kiinnitetty runsaasti huomiota koulutusta linjaavissa ohjelmissa, sekä tavoitteenasettelussa että toimenpiteissä. Osallistumista ja vaikuttamista tukevien mekanismien kehittäminen huomioidaan mm. osana demokratiakasvatusta ja opiskelijahuoltoa ja lasten, nuorten, perheiden ja koulujen välistä yhteistyötä, ja koulukiusaamista, syrjintää ja rasismia pyritään ehkäisemään mm. tehostamalla toimia koulukiusaamisen vähentämiseksi ja lisäämällä suvaitsevaisuus- ja tapakasvatusta koulujen toiminnassa (KESU). LANUKEssa todetaan, ettei kiusaamisessa ole kyse ainoastaan näkyviin nousseiden kiusaamistapausten käsittelystä, vaan koko organisaation tai yhteisön rakenteiden, johtamisen ja toimintatapojen kokonaisvaltaisesta muuttamisesta ja kiusaamisen ehkäisemisestä. Ihmisoikeussisältöjen lisääminen oppisisältöihin tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden ohella nähdään yhtenä keinona toimintakulttuurin muutosten aikaansaamiseksi.

Onko sitten ihmisoikeudet huomioitu kouluksessa tavalla joka pyrkii *voimaannuttamaan* yksilöitä siten, että he aktivoituvat puolustamaan omia ja toisten oikeuksia. LANUKEn ja KESUun sisältyvään aktiivisen kansalaisuuden ja maailmankansalaisuuden tavoitteeseen ymmärretään laaja-alaisesti kuuluvan nimenomaisesti myös ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden puolustaminen mm. yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja ympäristövastuullisuuden ohella. Perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmassa puolestaan kehittämistarpeeksi identifioidaan viranomaisten omistajuuden vahvistaminen perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi.

Lopuksi voidaan todeta, että ihmisoikeuskasvatusveloitteen toimeenpanemiseksi ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus tulisi kirjata selkeästi ja systemaattisesti läpivietävänä koulutuskokonaisuutena koulutuksen ja lapsi- ja nuorisotyön keskeisiin politiikkaohjelmiin, mutta myös valtavirtaistaa johdonmukaisesti muihin relevantteihin linjauksiin. Erillisen poikkihallinnollisen ihmisoikeustoimintaohjelman laatimista tai ihmisoikeuskasvatuksen lisäämistä selkeäksi

osakokonaisuudeksi esim. demokratiakasvatuksen yhteyteen tulisi harkita koordinoitun ja systemaattisen toimeenpanon varmistamiseksi. Lisäksi ylätasoin ohjauksen oikeusperustaisuutta tulisi yleisesti ottaen vahvistaa. Ihmisoikeusperustaisuus tulisi huomioida myös ohjelmien seurannassa ja indikaattoreissa. Ihmisoikeuskasvatuksen toteuttaminen on ihmisoikeusvelvoite, mutta ihmisoikeusopetuksen ja kasvatuksen integroiminen koulutusjärjestelmään tulisi nähdä myös laadukkaana koulutuksen keskeisenä kriteerinä (Ks. esim. YK:n erityisraportoiija Kishore Singh; Normative Action for Quality Education, A/HRC/20/21.).

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

1. Valtioneuvoston tulee laatia ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutusta koskeva toimintaohjelma

Ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen systemaattiseksi toteuttamiseksi koko koulutusjärjestelmässä tulee laatia kansainvälisten suositusten mukainen erillinen toimintaohjelma tai strategia, jonka seuranta ja indikaattorit ovat ihmisoikeusperustaisia.

2. Ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen toimeenpano tulee valtavirtaistaa ylätasoin poliittiseen ja hallinnolliseen ohjaukseen

Ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen toimeenpano kansainvälisen määritelmän mukaisena kokonaisuutena tulee kirjata tavoitteeksi keskeisiin koulutusta ja nuorisotyötä ohjaaviin ohjelmiin ja valtavirtaistaa muihin relevantteihin poliittisiin ja hallinnollisiin ohjelmiin ja linjauksiin. Lisäksi tulee varmistaa, että ohjelmien seuranta ja indikaattorit ovat ihmisoikeusperustaisia.

3. Poliittisen ja hallinnollisen ohjauksen ihmisoikeusperustaisuutta tulee vahvistaa

Eritasoisen poliittisen ja hallinnollisen ohjauksen ihmisoikeusperustaisuutta tulee vahvistaa. Ihmisoikeusperustaisuus tulee

huomioida myös erilaisten ohjelmien ja linjausten seurannassa ja indikaattoreissa.

4. Ihmisoikeuskasvatuksen suhde temaattisesti läheisiin kasvatusalueisiin tulee kirkastaa

Ihmisoikeuskasvatuksen kanssa temaattisesti läheisten ja limittäisten demokratiakasvatuksen ja kansainvälisyyskasvatuksen, kuten myös lapsen oikeuksia koskevien koulutuskokonaisuuksien ja muiden relevanttien teemojen kohdalla on tärkeää pohtia, miten nämä suhtautuvat toisiinsa ja miten koulutuskokonaisuudet voidaan suunnitella ja

toteuttaa toisiaan vahvistavalla tavalla. Perus- ja ihmisoikeusperustaisen lähestymistavan vahvistaminen on tärkeää.

5. Ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus tulee asettaa laadukkaan koulutuksen kriteeriksi

Ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen toteuttaminen on ihmisoikeusvelvoite, mutta ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen integroiminen koko koulutusjärjestelmään tulisi nähdä myös laadukkaan koulutuksen keskeisenä kriteerinä.